

Андрій Михайлович ШУЛЬГА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0003-3745-4869>

КРИМІНАЛЬНО-ПРОВА ОХОРОНА ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ ЯК ЧАСТИНИ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Природні ресурси у сучасному мультиінформаційному та високотехнологічному середовищі продовжують займати своє визначальне місце. Значну частину в житті як окремої людини, так суспільства і держави займають земельні ресурси. Відповідно до чинного земельного законодавства, земельні ресурси представляють сукупний природний ресурс поверхні суші, як просторового базису розселення і господарської діяльності, основний засіб виробництва в сільському та лісовому господарстві [1]. Тому, від стану (якісного та кількісного) земельних ресурсів залежить цивілізований та прогресивний розвиток держави, суспільства та окремого індивідуума.

Земельні ресурси включають землю, як таку, земельні ділянки, ґрунтовий покрив земельних ділянок, а також ґрунтову масу [1]. Відповідно, чинне земельне законодавство охороняє заходами правового впливу окремо землі (ст. 162 ЗК України) і окремо ґрунти (ст. 168 ЗК України) [2]. Згідно зі ст. 168 ЗК України, ґрунти земельних ділянок є об'єктом особливої охорони, що вимагає застосування особливих заходів правової охорони. Такими є заходи кримінально-правового впливу. Основним з яких виступає кримінальна відповідальність. Чинним КК України передбачена низка норм, що охороняють земельні ресурси та їх складові від суспільно небезпечних посягань (ст. 197-1, 239, 239-1, 239-2, 254 КК України). Однією з особливостей кримінально-правової охорони земельних ресурсів є предмет злочину. Таким предметом є: землі та ґрунтовий покрив земель.

На перший погляд, в юридичному аспекті терміни «землі» та «ґрунти» використовуються як схожі, ідентичні, аналогічні. Але законодавчий та теоретичний аналіз цих понять вказує на те, що вони хоча і використовуються при характеристиці або регламентації певних суспільних відносин як аналогічні чи ідентичні, однак мають свої відмінності. Зокрема, термін «земля» або ж «землі» використовуються при характеристиці певної території на яку поширюється суверенітет держави чи коли говорять про місцезнаходження певного об'єкта нерухомості чи інфраструктури.

Термін «землі» є ширшим за поняття «ґрунти», «ґрунтовий покрив». Адже основною якісною характеристикою ґрунту вважається його родючість – здатність ґрунту задовольняти потреби рослин в елементах живлення, воді, повітрі і теплі в достатніх кількостях для їх нормального розвитку, які в сукупності є основним показником якості ґрунту [1].

Земля у широкому розумінні цього слова, як частина земельних ресурсів, згідно зі ст. 14 Конституції, є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави [3]. Це конституційне положення знайшло своє вираження у наведених вище нормативно-правових актах національного законодавства. Основним завданням правової охорони земель є збереження та відтворення земельних ресурсів, екологічної цінності природних та набутих якостей земель. Найголовнішою якістю землі є її родючість. Взагалі, охорона земель – важливий чинник забезпечення екологічної та продовольчої безпеки країни.

Серед усіх земель України підвищеної охорони потребують землі сільськогосподарського призначення, оскільки вони є найціннішими землями. Земельним законодавством встановлений пріоритет цих земель. Це, насамперед, пов'язано з тим, що однією з найважливіших особливостей зазначених земель є їх родючість. З родючістю землі тісно і нерозривно пов'язане поняття «ґрунт», тобто верхній родючий шар землі, що складає ту її частину, яка дає життя рослинам, а через них усьому живому на планеті. Величезна роль ґрунтового покриву як місця існування мікросвіту, а також універсального біологічного нейтралізатора забруднень. ґрунти, як субстрат існування рослин та об'єкт землеробства цікавив ще античних дослідників. У творах Арістотеля і Теофраста ґрунти поділені на чудові, добрі, родючі, прийнятні, виснажені, бідні і безплідні [4, с. 106]. У процесі розвитку науково-технічного прогресу ґрунтовий покрив України зазнав значних негативних впливів. Це є результатом і необдуманого розораності земель, і інтенсивних ерозійних процесів при малоефективних протиерозійних заходах, і навантаження хімізації землеробства з порушенням наукових розробок, збільшення площ зрошуваних і осушуваних земель без достатнього еколого-економічного обґрунтування, і втрата гумусу й поживних речовин, вторинне засолення й солонцювання ґрунтів, і підвищення кислотності, забруднення ґрунтів радіонуклідами, важкими металами, нафтопродуктами, викидами виробництва промислових підприємств та інше.

Земля – особливий об'єкт з точки зору її економічної ролі у житті суспільства та значення і домінуючого місця серед інших елементів природного комплексу. Це необхідно враховувати при забезпеченні правової охорони цієї складової земельних ресурсів. Так, землі з родючими ґрунтами виступають об'єктом господарських та цивільно-правових відносин. В окремих випадках цей об'єкт довілля може бути предметом договірних правовідносин.

Чинним кримінальним законодавством України усуваються певні недоліки у кримінально-правовій охороні земельних ресурсів, що постійно існують у сучасних суспільно-економічних та суспільно-політичних умовах. Так, злочини в результаті скоєння яких страждає природа, згруповані до одного Розділу VIII «Злочини проти довкілля». В цьому розділі знайшли своє закріплення і норми, які регламентують питання охорони землі як об'єкта природи (довкілля): забруднення або псування земель (ст. 239 КК України), незаконне заволодіння ґрунтовим покривом

(поверхневим шаром) земель (ст. 239-1 КК України), незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (ст. 239-2 КК України) та безгосподарське використання земель (ст. 254 КК України).

Особливе місце в системі злочинів, предметом яких є складові земельних ресурсів займає самовільне зайняття земельної ділянки (ч.ч. 1, 2 ст. 197-1 КК України). Даний злочин знаходиться у Розділі VI «Злочини проти власності». Тим самим законодавець визначив, що при вчиненні цього злочину порушуються відносини у сфері земельної власності. Тобто, в цьому випадку на перший план виходить економічна функція землі, а екологічна відходить на другий.

Необхідність правової охорони земельних ресурсів, як частини навколишнього природного середовища, кримінально-правовими засобами в літературі визнавалось вже давно [5, с. 5; 6, с. 20–25]. Вирішується означена проблема шляхом створення законодавцем відповідної нормативної бази, а також подальша реалізація заходів з приводу належної правової охорони земельних ресурсів. Одна з основних форм реалізації заходів правової охорони земельних ресурсів – подальший розвиток кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні посягання на цей об'єкт навколишнього природного середовища.

В Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року зазначено, що антропогенне та техногенне навантаження на довкілля в Україні у кілька разів перевищує відповідні показники у розвинутих країнах світу. При цьому, стан земельних ресурсів України близький до критичного. Це пов'язано з поширенням на території України процесів деградації ґрунтів, серед яких є ерозія (близько 57,5 % території), забруднення (близько 20 % території), підтоплення (близько 12 % території) [7].

В Україні, на конституційному рівні, гарантується право кожної людини на життя (ст. 27). В той же час вона закріплює право кожного на безпечне для життя та здоров'я довкілля (ст. 50). Реалізація зазначених конституційних приписів можлива лише за умови, коли право кожного індивіда охороняється належним чином. Кримінальне законодавство виконує функцію безпосередньої охорони прав та свобод людини від суспільно небезпечних посягань. Тому, закріплення у чинному кримінальному законодавстві приписів, що регламентують питання охорони земельних ресурсів як екологічної та економічної категорії вбачається вірним та своєчасним. Особливо в сучасних умовах, коли певна частина земельних ресурсів втягується в ринковий товарообіг і в значній мірі посилюється вплив на них з боку людини. Зростання інтенсивності використання земель та ігнорування вимог екологічної безпеки призводить до загострення негативних екологічних наслідків. В свою чергу це призводить до негативних змін якісного стану довкілля, а також негативно впливає на життя та здоров'я людини.

Висновком слугує те, що земельні ресурси України виступають основним природним багатством держави, що має належну правову охорону. Найбільш дієвим засобом їх правової охорони є саме кримінально-правовий (кримінальна відповідальність, а також заходи не пов'язані із нею). При цьому існує нагальна потреба в удосконаленні та оптимізації усіх існуючих засобів кримінально-правової охорони земельних ресурсів від суспільно небезпечних посягань.

Список бібліографічних посилань

1. Про охорону земель : закон України від 19.06.2003 № 962-IV // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15> (дата звернення: 01.10.2019).
2. Земельний кодекс України : закон України від 25.10.2001 № 2768-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 02.10.2019).
3. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 04.10.2019).
4. Кучерявий В. П. Екологія. Львів : Світ, 2001. 480 с.
5. Гавриш С. Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины: проблемы теории и развитие законодательства. Харьков : Основа, 1994. 640 с.
6. Жевлаков Э. Н. Экологические преступления: понятия, виды, проблемы ответственности : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. М., 1991. 40 с.
7. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 р. : закон України від 21.12.2010 № 2818-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2818-17> (дата звернення: 13.10.2019).

Одержано 29.10.2019

УДК 340.12

Асоль Володимирівна ШУЛЬЖЕНКО,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

МОТИВ У СКЛАДІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНУ

Однією з провідних ознак кримінального правопорушення є вина. Іншими ознаками слід назвати мотив і мету. Це обумовлено тим, що психічне ставлення особи до своїх дій завжди має попередню історію. Мотив або мотивація формує прагнення особи до певного результату, який можна отримати внаслідок докладання зусиль у тому або іншому напрямку. В мотиві поєднуються інтелектуальна та волевовільна складові, що дозволяє особі намір реалізувати в дії.